

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Prispevek k razpravi o knjigi prof. dr. Petra Jambreka Nations' Transitions
Ernest Petrič

Article information:

To cite this document:

Petrič, E. (2015). Prispevek k razpravi o knjigi prof. dr. Petra Jambreka Nations' Transitions, Dignitas, št. 67/68, str. 67-74.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/67/68-8>

Created on: 16. 06. 2019

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Prispevek k razpravi o knjigi prof. dr. Petra Jambreka »Nation's transitions«

Ernest Petrič¹

Prof. dr. Peter Jambrek je hkrati izdal pet pomembnih knjig, kar je enkratni intelektualni podvig. Knjige so pravzaprav celota, saj se bolj ali manj eksplicitno vse lotevajo problematike Slovenije in slovenske družbe po osamosvojitvi, ki je sovpadla s temeljno družbeno spremembo, tranzicijo od enopartijske socialistične države z v bistvu še vedno državno ekonomijo, v demokratično državo s tržnim gospodarstvom. Današnja razparava se omejuje na knjigo v angleščini: *Nation's Transitions - Social and Legal Issues of Slovenia's Transitions 1945-2015*. Knjiga je zajetna, naš čas za razpravo pa skrajno omejen. O knjigi, v kateri se avtor z izjemno kompetentnostjo, temelječo tudi na rezultatih socioloških empiričnih raziskav, loteva transformacij slovenske družbe od vzpostavitve komunističnega režima leta 1945, preko osamosvojitve leta 1991 in družbenih političnih, gospodarskih sprememb vse do danes bi se dalo govoriti ure. Sam se bom omejil le na dvoje razmišljanj, ki mi jih je vzbudilo branje te pomembne knjige.

Najprej pa naj povem, da me je posebej impresioniralo avtorjevo razumevanje kontinuitete družbenih sprememb v Sloveniji. To, kar se je zgodilo ob osamosvojitvi je imelo globoke korenine v predhodnih prizadevanjih za demokratizacijo slovenske družbe, npr. v t. i. Kavčičevem liberalnem obdobju, pa tudi v vrenjih v intelektualnih krogih, npr. Perspektiv in zlasti Nove revije. Ker sem sam bil politično angažiran v takratnih dogajanjih (t. i. Kavčičev liberalizem), kasneje pa sicer manj neposredno vpleten, vendar pa pozoren opazovalec, pritrjujem prof. Jambreku, ko predstavlja kontinuiteto procesov, ki so nas pripeljali v neodvisno demokratično državo Republiko Slovenijo. Ta pristop pa seveda hkrati

¹ Redni profesor za mednarodno pravo na Evropski pravni fakulteti in Fakulteti za državne in evropske študije, sodnik in bivši predsednik Ustavnega sodišča in bivši veleposlanik.

vodi tudi k razumevanju, kako globoki so še v naši sedanji družbi ostanki preteklosti, tistega kar je bilo bistvo prejšnje, nedemokratske in na komunistični ideologiji utemeljene slovenske družbe. Prof. Jambrek prepričljivo pokaže, da sedanjosti ni moč ločiti od preteklosti, pa tudi, da preteklost vpliva na bodočnost, jo omejuje in bremeni, še zlasti če prelom s preteklostjo ni globok, temeljit, radikalen.

Naj se najprej zadržim pri poglavju »*The Fate of Democratic Action in a Dictatorship*«, ki se dotakne dogajanj med 1967 in osamosvojitvijo, še posebej pa t. i. »liberalizma« šestdesetih let in padca znova v »svinčena« sedemdeseta leta. Prof. Jambrek je bil eden redkih, ki si je upal po padcu Kavčičeva vlade resno raziskovati takratna dogajanja in še posebej tudi t. i. akcijo 25 poslancev in je bil za to tudi »kritiziran« od takratne oblasti in pravovernih »varuhov revolucije«, tudi mlajših, ki v letih 1941-45 niso spoznali slovenskih gozdov, ki pa so po letu 1990 postali »demokrati«, nekateri »liberalni«, drugi »socialni« in uspešno ovirali in zaustavili tranzicijo, tako da je slovenska družba ostala na pol poti. Slovenija res ni več »samoupravno socialistična«, kjer je pravo bilo sredstvo za ohranjanje oblasti, ni pa še tudi prava demokracije, in pravna država, temelječa na načelih neodvisnosti treh vej oblasti. To zlagano, navidezno tranzicijo, ki se je pri mnogih, zaradi nuje, da bi ostali blizu oblasti in privilegijev, kazala v besedah, ni se pa zgodila v njihovih glavah, smo Slovenci plačali s stopicanjem na mestu, z zamujenimi priložnostmi, da bi uredili moderno, demokratično, učinkovito, pravično in solidarno, socialno državo in utrdili njen mednarodni položaj. Plačujemo to nedosledno tranzicijo z zaostajanjem ne le za razvitimi državami Evrope, pač pa nas prehitevajo tudi tisti, ki so pred četrto stoletja, ujeti v sovjetski socializem, lahko le sanjali o primerljivosti s Slovenijo.

Posebej naj poudarim, da je Jambrekov opis akcije 25 poslancev, ki je tudi bila zlorabljena za obračun s Kavčičevim liberalizmom, točen in pošten. Zame pa je bila ta akcija in kar se je dogajalo po njej, veliko spoznanje o nedemokratičnosti bivšega režima, in o provincialni omejenosti, zlasti pa podlosti nekaterih, pravzaprav večine takratnih političnih veljakov. In seveda je bil to obračun, ki mi je zaprl za skoraj dvajset let možnost političnega udejstvovanja. No, kot je zapisal Jambrek, »človek obrača bog obrne« in danes sem tu, kakršen sem, z izkušnjami in razumevanjem tudi širšega

sveta, ne le »doline Šentflorjanske«. In žalosten, da liberalni preboj v Kavčičevih letih ni uspel, kot tudi ni Dubčkov v Češkoslovaški prav v tistem času. Kje bi bili če bi uspel ne vem, morda bi že pred padcem »berlinskega zidu« Jugoslavija, Češkoslovaška in še kdo prestopili ta »zid« in se priključili zahodu, morda bi se prav zaradi razpadanja vzhodnega bloka in nevarne Brežnjeve doktrine, ko je bil »medved« še močan, človeštvo soočilo z apokalipso tretje velike vojne. Kdo ve?

Res pa je, kar zapiše Jambrek (na str. 258), ki Kavčičev liberalizem v letih 1967-72 povezuje s slovenskim nacionalnim programom dvajset let kasneje, da je bila usoda teh programov različna. Kavčiču in njegovemu političnemu porazu je sledila znova ideološka zmrzal, utrditev t. i. »socialističnih vrednot in prakse«, dejansko pa utrditev enopartijskega, v bistvu totalitarnega režima, slovenskemu narodnemu programu, ki je bil objavljen dvajset let po nastopu Kavčiča l. 1987 v 57. številki »Nove revije«, pa začetek konca prejšnjega režima. Tej liberalni pobudi kroga slovenskih izobražencev l. 1987, tej novi »slovenski pomladi« je po petih letih sledila Ustava Republike Slovenije, ki končno našo domovino opredeli kot demokratično in socialno državo, temelječo na neodvisnosti treh vej oblasti, spoštovanju človekovega dostojanstva in temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin, spoštovanju privatne lastnine, tržnemu gospodarstvu, pa tudi solidarnosti. V tej »drugi«, zmagoviti rundi liberalizma, je pomembno, eno ključnih vlog, imel prof. Jambrek. Še posebej to velja za pripravo in uspeh plebiscita in za pripravo Ustave Republike Slovenije sprejeto 23. 12. 1991.

Pomembno se mi zdi, kar poudarja tudi Jambrek, »da sta ti obdobji krepitve demokracije«, to je Kavčičev liberalizem in program Nove revije, bili v času »nedemokratičnega, totalitarnega jugoslovanskega režima« del dolgoročne ekonomske, socialne in politične krize v Jugoslaviji in hkrati del prizadevanj obvladati krizne razmere z represijo in tudi s pretnjo oboroženega obračuna z »notranjim« sovražnikom. Od zunaj pa s pretečo Brežnjevo doktrino. Vem, da je prav ta Demoklejev meč strahoval in vezal roke Kavčiču, da ni tvegaj odkrit politični spopad ob »cestni aferi«, ob hrvaškem »maspoku« ob akciji 25 poslancev in ne kasneje. Tveganja so bila prevelika, moč dosmrtnega »maršala« in nanj vezane armade pa prevelika. Poraz leta 1972 je bil neizbežen. Res je takrat »petelin prezgodaj zapel«.

Tudi Jambrek si (na str. 260) zastavlja vprašanje o razlogih za to, da je leta 1972 liberalizem doživel poraz, ki so ga mnogi v politiki, gospodarstvu in intelektualni sferi drago plačali, ne le s poklicnimi težavami, diskriminacijo in izločanjem. Enako kot on tudi sam trdim, da je bil po l. 1987 odločilen drugačen mednarodni, svetovni kontekst, razkroj »socialističnega sistema« na svetovni ravni, ki ga simbolizira padec »berlinskega zidu«. Torej kolikor gre za Slovenijo in Jugoslavijo je stvari obrnil bog. No, čisto res to ni.

Jugoslavija je bila v permanentni krizi od njenega nastanka leta 1918 in Vidovdanske ustave, saj je šlo za temeljni nesporazum, kaj naj bi ta država bila: velika Srbija ali skupnost enakopravnih narodov. Dokaz za to, da to dilemo niso trajno razrešili tudi komunisti v Jajcu leta 193 in kasneje, je Milošević, pa tudi Srbska akademija znanosti in njen program, in tudi znana polemika Dušana Pirjevca z Dobrico Ćosićem v začetku šestdesetih let.

Še globlja kriza v historičnem smislu pa je bila ujetost Jugoslavije v totalitarističen, komunističen svet, ki se je kazal kot vse bolj neustvarjalen, neproduktiven, ujet v dogme, nesposoben preživetja v svetu, kjer je stopala v ospredje svoboda človeka, njegova svoboda ustvarjanja in prepričanja. Poizkusi rešiti nerešljivo enačbo, kako sprostiti polno ustvarjalnost ljudi v okviru enopartijskega monopola oblasti »komunistov«, z raznimi formalnimi, a s partijo in njeno vlogo omejenimi organizacijskimi prijemi, kamor sodi tudi t. i. socialistično samoupravljanje, pač niso mogli uspeti. Kriza socializma, kakršen se je uveljavil na evropskem vzhodu in v bistvu tudi v Jugoslaviji, je znotraj tega sistema postala nerešljiva.

V zgodovinskem trenutku, ko se je ta sistem v Evropi sesul, vključno z mednarodnim implikacijami, je nastala možnosti tudi za slovensko slovo od »socializma«, ki a propo ni bil nič »demokratski«, to sva občutila na lastni koži Jambrek in jaz. In za slovo od Jugoslavije. Tokrat Slovenci nismo bili narod »zamudnik«, uspešno smo izkoristili zgodovinski trenutek in vzpostavili lastno državo. Da nismo spet bili zamudnik sta, upam si trditi, prispevali obe liberalni, k demokraciji usmerjeni pobudi: Kavčič v letih 1967-72 in krog okoli Nove revije in kasnejši »osamosvojitelji«.

V Jambrekovi knjigi, ob kateri danes razpravljamo, in ki jo velja prebrati, avtor izpostavi tudi t. i. Majsko deklaracijo 1994, v kateri že takrat 39 uglednih izobražencev razočarano ugotavlja, da cilji Majniške deklaracije iz leta 1989 (še) niso v celoti uresničeni. Podobno bi ugotovili tudi maja 2015. Zakaj je tako nakazuje tudi

Jambrek v knjigi. Vendar, razlogi so kompleksni in razprava o njih - njihov vpliv in posledice na bodočnost Slovenije pa so težke, če že ne usodne - bi preseгла okvir, vsekakor tudi časovni, današnje razprave. Rečem naj le, da menim, da je glavni razlog za nedoslednost naše tranzicije in posledično za krizo duha in ekonomije, in za zastoj v razvoju, v glavah ljudi in posledično v nerazumevanju in neurejanju bistva problemov, pred katerimi slovenska družba je.

Naj pa, preden se dotaknem drugega problema, o katerem nameravam reči nekaj besed, izpostavim, da Jambrek posebej izpostavi simbolni in teoretični pomen t. i. akcije 25 poslancev in pravico do samoodločbe Slovencev, utemeljeno na mednarodno pravni in ustavnopravni doktrini. V oboje sem bil močno vpleten, v teorijo o samoodločbi s knjigo, ki sem jo napisal in izdal v osemdesetih letih v slutnji, da prihaja čas tudi za slovensko samoodločbo v polnem pomenu, saj se je razpad Jugoslavije že kazal na obzorju. Vesel sem, da je moja stališča že takrat Jambrek opazil in se, inter alia, nanje oprl pri utemeljevanju naše pravice do samoodločbe v njegovi študiji, objavljeni v znameniti 57. številki Nove revije.

Preden preidem k zadnjemu o čemer nameravam spregovoriti nekaj besed, naj iz Jambrekove knjige omenim njegovo zanimivo oceno ravnanj finske neodvisne profitne agencije YLE. Jambrek pokaže (zlasti str. 390-393) vprašljivo ravnanje te agencije pri lansiranju zadeve Patria. Kot nekdanji prvi predsednik Ustavnega sodišča in še zlasti kot bivši sodnik Evropskega sodišča za človekove pravice s Strasbourgu razume in opozarja, da ima izvrševanje pravice do svobode izražanja (vključno s svobodo medijev) tudi hkratno obveznost in odgovornost za varstvo in spoštovanje zasebnosti in osebnega dostojanstva tistih, na katere se svoboda tiska nanaša. Po dokončno pravnomočni oprostitvi obtoženih v zadevi Patria na Finskem se ravnanje YLE kaže še bolj vprašljivo. Seveda pa se moram, kot sodnik Ustavnega sodišča, na tej točki ustaviti.

Zadnje o čemer bom spregovoril nekaj besed je problematika v zvezi z ameriškimi stališči in ravnanji ob našem osamosvajanju po letu 1990. Ko o tem Jambrek razpravlja nas seznani z zanimivo korespondenco z veleposlaništvom ZDA oz. posredno z namestnikom državnega sekretarja L. Eagleburgerjem. Bistvo te zgodbe je stališče ZDA, ki naj bi zagovarjale enotnost Jugoslavije (»unity«)

in hkrati njeno demokratičnost (»democracy«). Ta sintagma je bila slabo razumljena tako v Ljubljani kot v Beogradu. V Beogradu so jo razumeli kot podporo obstoju Jugoslavije (»unity«) in nasprotovanje stremljenju Sloveniji in tudi Hrvaški po odhodu iz nje. O tem mi je še 23. junija 1991 razlagal tedanji jugoslovanski zunanji minister Lončar, tudi pod vtisom razgovora z Jamesom Bakerjem češ »z odcepitvijo ne bo nič«. V Ljubljani tudi niso razumeli ameriškega stališča in diplomatskega izražanja, saj kako naj bi funkcionarji neke države, tudi ZDA, govorili, da podpirajo razpad neke »prijateljske« suverene države, kar je SFRJ takrat bila.

Kot sem ugotovil iz vsebine mojih pogovorov z veleposlanikom ZDA julija 1991 v Ljubljani, zlasti pa v Washingtonu začetek oktobra in kasneje, je bilo Ameriki jasno, da SFRJ bijejo zadnje ure, in da bo vsaj Slovenija iz nje odšla. Vendar je bil problem v tem, kako bo razpad te države potekal, ko so preteča protislovja in konflikti bremenili Hrvaško, zlasti pa Bosno in Hercegovino in Kosovo. CIA je napovedovala oborožene konflikte, nevarno krizo, ki si jo ZDA na Balkanu niso želele v času, ko se je rušil celoten vzhodni blok in stabilnost v Srednji in Vzhodni Evropi in se je nakazoval tudi razpad Sovjetske zveze in njenega imperija, oboroženega do zob s tisoči jedrskih bomb in izstrelkov. Nekontroliran tok dogodkov bi mogel voditi v neobvladljivo katastrofo.

ZDA so hotele zagotoviti, da bo tudi razpad Jugoslavije pod kontrolo, da se bo našla celovita rešitev (»comprehensive settlement«), po možnosti brez oboroženih spopadov. Ob sicer jasnem zavedanju, da Sloveniji ni mesta v Jugoslaviji, so v Washingtonu želeli, da bi slovensko in hrvaško »soliranje« ne vodilo v oborožen spopad.

Poudarjanje »demokratičnosti« bodoče Jugoslavije pa je pomenilo jasno sporočilo, da bo volja ljudi, torej tudi samoodločba, tisti temelj, na katerem morajo temeljiti odnosi med narodi Jugoslavije. ZDA so nasprotovale mednarodnemu priznanju samo Slovenije in Hrvaške, saj bi to bilo sporočilo Miloševiću, da ima v preostalem delu Jugoslavije, zlasti v Bosni in Hercegovini, proste roke oz. da preostanek države, brez Slovenije in Hrvaške, pomeni nadaljevanje Jugoslavije, ki Zahod in tudi ZDA ne zanima. Kot pogoj za priznanje Slovenije in Hrvaške so ZDA takrat zahtevale, da EU prizna tudi neodvisnost Bosne in Hercegovine. Ko se je to zgodilo aprila 1992, so ZDA takoj naslednji dan priznale Slovenijo in Hrvaško. Tudi potek kasnejših dogodkov in odnos ZDA do Slovenije potr-

juje, da teza o »nasprotovanju ZDA neodvisnosti Slovenije« ni na ničemer utemeljena. Zadržanost, kolikor jo je bilo, ni izvirala iz zadržkov do Slovenije pač pa iz širšega konteksta ameriške politike na Balkanu, ki je hotela preprečiti oborožen spopad, ki se je vendarle zgodil na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini in na Kosovu, in ki je terjal nekaj sto tisoč človeških življenj.

Jambrekovo pismo v imenu Demosa z dne 6. 3. 1990 veleposlaniku W. Zimmermanu je pomembno v dveh pogledih. Jasno je izkazalo namero Slovencev, da uveljavijo pravico do samoodločbe po demokratični poti in na miren način in hkrati, da je nova slovenska oblast (DEMOS) zavezana demokraciji. Oboje je prispevalo ne le k ameriškemu razumevanju slovenskih teženj temveč tudi k bodoči ameriški podpori. V pogovoru z Eaglebergerjem marca 1990 je bilo vsakomur jasno, kam meri politika ZDA: *»You have to make your own choice about Yugoslavia. Whatever you choice will be, we will live with it«*. Navsezadnje je »free choice« ne le bistvo samoodločbe temveč tudi demokracije. Kaj več kot je Eagleberger povedal, katerikoli državnik ali diplomat pač ne more in ne sme reči. Pričakovati, da bi rekel, da ZDA podpirajo razpad Jugoslavije in neodvisnost Slovenije (in Hrvaške) bi pač bilo preveč. Zanimivo pa je, da so še manj kot v Ljubljani ameriška diplomatska sporočila razumeli v Beogradu, misleč, da bodo ZDA aktivno nasprotovale zahtevam po samoodločbi Slovenije in Hrvaške, drugih namreč takrat še ni bilo.

Naj razpravljanje ob pomembni knjigi prof. Jambreka zaključim z omembo njegovih razmislekov o problemih pravne države pri nas, ustavnega sodstva in tudi izobraževanja pravnikov pa še posebej. Delim mnenje o našem pravnem pozitivizmu, ki iz sodnikov dela uradnike, ne pa osebnosti, ki se zavedajo pomena in hkrati neodvisnosti sodniške vloge. Da bodo naši sodniki in sodnice dojeli pomen, ki ga v družbi imajo, utegne trajati še dolgo, saj se je v desetletjih komunistične enopartijske oblasti utrdilo prepričanje, da je pravosodje del državnega aparata prisile, ki služi državi, ne pa neodvisno sodstvo, ki služi pravici in varstvu ljudi pred zlorabami državne oblasti.

Naj spoštovanemu kolegu prof. dr. Jambreku iskreno čestitam ob izidu njegovih petih knjig, ki v marsičem pojasnjujejo tisto, kar se mi zdi najbolj pomembno: kako smo Slovenci vendarle uspeli uresničiti lastno neodvisno, suvereno, demokratično državo.

